

УДК: 354.122.5:504

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ УРБАНІЗАЦІЇ НА ОДЕЩИНІ

Т.Є. Зінченко

Одеський державний аграрний університет

В статті наведені основні екологічні проблеми, які виникають в результаті розвитку урбанізаційних процесів, що зумовлені порушенням екологічної рівноваги на регіональному рівні.

Ключові слова: урбанізація, агломерація, екологічна ситуація.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя людство вступило в техногенну фазу взаємодії з навколишнім середовищем. В даний час майже не залишилось природних комплексів, що не зазнають впливу людської діяльності. Тому об'єктами досліджень виступають території інтенсивного господарського освоєння, природні комплекси так або інакше змінені техногенезом.

В результаті вражаючих темпів урбанізації відбуваються значні економічні, екологічні та соціальні перетворення в містах та прилеглих територіях. Ріст та розвиток міст, поширення міського способу життя має різнобічний вплив на стан оточуючого природного середовища. Урбанізація є одним із основних факторів зміни природного середовища, збільшення потреб суспільства в території, природних ресурсах та продуктах харчування. Тому міста та урбанізовані території являють собою арену взаємодії населення та природного середовища, є ареалами найбільш сильно зміненої природи, де проблеми їх збереження та покращення стають найбільш актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічні проблеми є характерними для всіх урбанізованих країн світу. Вони зумовлені порушенням екологічної рівноваги у навколишньому середовищі й обумовлюють зміну умов розвитку урбанізованих територій. Урбанізація сьогодні вважається однією з причин екологічної нестабільності. Проблемам захисту природного середовища та сталого розвитку присвячені конференції ООН (Стокгольм, 1972; Ріо-де-Жанейро, 1992; Стамбул, 1996; Йоганнесбург, 2002), XIX сесія Генеральної Асамблеї ООН (Нью-Йорк, 1997), міжнародні конгреси (Йокогама, 1990; Марсель, 1992), програма ЮНЕСКО "Людина та біосфера".

В Україні, розв'язанню цих проблем присвячені Закони України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1991), "Про основи містобудування" (1992), "Про екологічну експертизу" (1995), "Про планування і забудову території", "Про загальнодержавну програму формування національної екомережі України" (2000), "Про Генеральну схему планування території України" (2002).

Постановка завдання. Метою публікації є аналіз екологічних проблем які виникають в результаті росту процесу урбанізації на регіональному рівні.

Результати досліджень. Загальна площа території Одеської області складає 33,3 тис. км² (5,5 % території України). Населення області становить близько 2,6 млн. чол. Серед міст Одеської області переважають малі з населенням до 50 тис. чол., в тому числі в 12-ти містах чисельність мешканців не перевищує 25 тис. чол. В малих містах та селищах міського типу проживає 38,9% міських мешканців, в обласному центрі – 61,1 %. На частку середніх міст (50-100 тис. чол.) припадає 6 % міських поселень, а концентрують вони 12,7% міського населення області. Міська мережа Одеської області характеризується нерівномірним розподілом міст і селищ міського типу. В приморській смузі Одещини формується велика Одеська агломерація, де сконцентровано 20 міських поселень (40%) від загальної їх кількості, в яких мешкає близько 78% всього міського населення області. Одеська міська агломерація відноситься до типу великих, моноцентричних (з одним центром, ядром), слабозвинутих (в її зовнішній зоні проживає менше 20% міського населення агломерації). Приморське економіко-географічне положення її ядра – м.Одеси, зумовило загальну асиметричну конфігурацію агломерації, її витягнутість вздовж морського узбережжя. Одеська агломерація формується на основі розвитку портово-промислової діяльності основних своїх

складових центрів – Одеси, Іллічівська, Южного, Білгород-Дністровського [2]. Агломерації – це ареали дуже зміненої природи. В їх межах відбувається активне втручання в природу, яке призводить до виникнення таких природних процесів, які погіршують оточення міст.

Аналізуючи екологічну ситуацію в регіоні можна визначити, що за ступенем забруднення в Одеській області виділяють умовно чисті, забруднені та надзвичайно забруднені території.

Умовно чисті та забруднені території розташовані у північних лісостепових районах області. Центральностепова частина області охоплює забруднені та дуже забруднені території. Задністровська та придунайська частини області представлені забрудненими територіями, а найгірша екологічна ситуація склалася в Одеській агломерації, де розміщуються забруднені та надзвичайно забруднені території.

За екологічними умовами проживання населення лише північні райони Одещини (Кодимський, Савранський, Балтський, Любашівський) зберігають сприятливі умови. Центральностепова частина області (Красноокнянський, Фрунзівський, Великомихайлівський, Миколаївський), а також задністровські райони (Тарутинський, Саратський, Арцизький) мають екологічні умови, які оцінюються на рівні задовільних. Південна, приморська смуга Одещини виділяється найвищим рівнем антропогенного навантаження і має погіршені умови проживання населення. Такі ж самі погіршені умови має Котовський адміністративний район, розміщений у центральностеповій зоні [3]. Найгірші екологічні умови, які оцінюються як напружені склалися в Одеській агломерації. Головними причинами такої екологічної ситуації є, як правило, високий ступінь господарського освоєння території, високий рівень розораності земель, інтенсивні процеси урбанізації.

Одеська область – регіон, що виділяється у господарському комплексі України своїми транспортно-розподільчими функціями, розвинутою промисловістю, інтенсивним сільськогосподарським виробництвом. Загальна кількість підприємств, що у процесі діяльності впливають на стан атмосферного повітря складає понад 2490 суб'єктів господарювання, з них 542 підприємств, справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і стан атмосферного повітря.

Регіон характеризується особливими природними умовами, які спричинені приморським розташуванням. Наявність бризових циркуляцій сприяє накопиченню забруднюючих речовин в атмосферному повітрі. Значна кількість днів з туманами, інверсією в осінньо-зимовий період також приводять до інтенсивного забруднення великих територій.

Основними забруднювачами області, за якими здійснюється оцінка забрудненості атмосферного повітря, є: стаціонарні та пересувні джерела викидів забруднюючих речовин.

Загальна кількість підприємств – стаціонарних джерел забруднення повітря - складає понад 2000 суб'єктів господарювання на території області, основна кількість яких знаходиться поблизу Одеси. Високий рівень забруднення повітря спостерігається у районах таких підприємств як нафтопереробний завод (ВАТ “Лукойл”), ТЕЦ-1, припортовий завод, ЗАТ “Одесцемент”, Одеський морський торговельний порт. Однак, на стан атмосферного повітря населених міст області значною мірою впливають викиди пересувних джерел, і особливо, автомобільного транспорту.

За даними мережі контрольно-вимірвальних постів гідрометеорологічного центру Чорного та Азовського морів на території м. Одеси середній вміст формальдегіду у 6,0 разів перевищує середньодобову ГКД, фенолу – у 2,0 рази, фториду водню – у 1,8 рази, діоксиду азоту, сажі – у 1,3 раз, пилу, оксиду вуглецю – у 1,1 раз, діоксиду сірки – у 0,7 раз, оксиду азоту – у 0,5 раз. Високий рівень забруднення повітря основними та специфічними домішками відмічається в районі нафтопереробного заводу, Одеської ТЕЦ, ДП «Одеського морського торговельного порту» [4].

Водні ресурси області складаються з запасів підземних та поверхневих вод. Запаси поверхневих вод на території області розподіляються нерівномірно. Північна та центральна частини території характеризуються обмеженими запасами, а південний-захід, який тяжіє до річок Дністер та Дунай, має великий запас води. Поверхневі води Одещини не

задовольняють потреби господарства населення і за їх кількістю і, особливо, за якістю. Практично всі поверхневі джерела водопостачання населення не відповідають санітарним нормам.

На Одещині поширені активні фізико-географічні процеси, що погіршують інженерно-геологічні умови території, серед яких підтоплення, просади, зсуви, абразія (руйнування) берегів, карст. Практично в усіх міських поселеннях ґрунтові води залягають на критичних глибинах, менше 2 м від поверхні. Такі підтоплення зумовлені значними комунікаціями, нерегламентованими скидами стічних вод, порушенням природного дренажу.

В межах м.Одеси поширені підземні пустоти, пов'язані з природним карстом, а більшою мірою – з катакомбами, що являють собою підземні штольні, з яких вибирався вапняк-ракушняк, для будівництва.

Кількість полігонів твердих побутових відходів, становить 614, що становить 52 % від кількості населених пунктів області. Сміттєзвалища не створюються у кожному населеному пункті, оскільки є села, у яких проживає декілька чоловік, тому звалища створюються на декілька сіл [4].

Інтенсивне забруднення земель в Одеській агломерації пов'язане з складуванням у приміській зоні побутових та промислових відходів, із захороненнями та недосконалим зберіганням особливо небезпечних відходів. Серйозну занепокоєність викликає функціонування економічно небезпечних підприємств та виробництв в міських поселеннях Одещини.

Зміни природного середовища проходять не тільки в містах, а також за їх межами – в районах, які очолюють міста. Скупчення сітки міст, ускладнення форм розселення, розширення територій, які охоплюють міста – все це змінює природне середовище на величезній території. На цих територіях інтенсивно змінюються схеми землекористування і ускладнюється функціонально-планувальна структура, що зумовлюється посиленням взаємодії міста-центру і прилеглих територій. Цей процес прискорюється особливостями становлення ринкової економіки і проведенням реформування відносин власності у земельній сфері. Передмістя виступають невід'ємними елементами групових систем поселень, міських агломерацій, які розвиваються на основі великого міста.

Важливість вивчення урбанізації як процесу, який змінює природне середовище під впливом розвитку міських форм життя, полягає у знаходженні шляхів управління урбанізацією, та регулювання її впливу на стан природного середовища. Згідно з Концепцією сталого розвитку населених пунктів основними напрямками державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів у галузі екології є: узгодженість соціального, економічного, містобудівного і екологічного аспектів розвитку населених пунктів та навколишніх територій; раціональне використання земельних, водних, рекреаційних та інших природних ресурсів, створення умов для їх відновлення; поліпшення санітарно-гігієнічного та екологічного стану населених пунктів, створення безпечних для життя і здоров'я людини умов, впровадження сучасних систем збирання, вилучення, переробки та знешкодження відходів; забезпечення захисту від несприятливих природних явищ, запобігання виникненню техногенних аварій та ліквідації їх наслідків; проведення наукових досліджень, які б сприяли вирішенню екологічних та інших питань забезпечення сталого розвитку населених пунктів; удосконалення чинного законодавства з питань регулювання планування і забудови населених пунктів, реформування землекористування, охорони довкілля.

Висновки. Для збереження екологічної рівноваги на території Одещини треба реалізовувати слідуєчи принципи:

- формування екологічного збалансованого природного каркасу розселення на основі раціонального територіального розподілення та розвитку зон екологічної рівноваги;
- раціонального господарського зонування території, яке б забезпечувало максимальну ефективність природокористування;

- зменшення антропогенного навантаження на природне середовище території, зниження забруднення середовища до екологічно безпечного рівня, нарощування екологічно безпечних технологій.

Для забезпечення сталого розвитку регіонів країни необхідним є перегляд ідеології та методів фінансово-економічного і просторового регулювання. Єдина методологія управління просторовим розвитком міста і прилеглих територій повинна забезпечити узгодження їх інтересів та збалансований розвиток, включаючи вирішення задач землеустрою міських та сільських територій, організацію раціонального використання й охорони земель, збереження природних ресурсів та екологічної рівноваги, створення сприятливих умов проживання як у центрі, так і на периферії регіонів.

Література

1. Экология города: учеб. пособие / под ред. Ф.В. Стольберга. – К.: Либра, 2000. – 464 с.
2. Зінченко Т.Є. Інституціональні аспекти трансформації землекористувань населених пунктів в сучасних ринкових умовах/ Т.Є. Зінченко – Житомир: ПП «РУТА», 2010.- 214 с.
3. Одеський регіон: природа, населення, господарство / за заг. ред. О.Г. Топчієва. – Одеса: «Астропринт», 2003. – 184 с.
4. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2008 році.- Одеса 2009, 240 с.

Аннотація

Зінченко Т.Є. Екологіческие проблемы урбанизации в Одесской области. В статье приведены основные экологические проблемы, которые возникают в результате развития урбанизационных процессов, что обусловлены нарушением экологического равновесия на региональном уровне.

Ключевые слова: урбанизация, агломерация, экологическая ситуация.

Summary

Zinchenko T.E. Environmental urbanization in the Odessa region. The article presents the major environmental problems as a result of the urbanization process, caused by violation of ecological balance at the regional level.

Key words: urbanization, agglomeration, the ecological situation.